

НОБЕЛІВСЬКІ ЛАУРЕАТИ В СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

В'ячеслав КОВАЛЬЧУК, Михайлина ФАРІОН

ДЖОРДЖ СТІГЛЕР ЯК ЕКОНОМІСТ-ПРОПОВІДНИК

Джордж Стіглер (1911–1991), Нобелівський лауреат 1982 року, народився у Рентоні, пригороді Сіетла, штат Вашингтон (США). Він був єдиним сином у родині

Йозефа Стіглера, агента з продажу нерухомості та Ельжбет Хунгарі – емігрантів з Німеччини та Угорщини. У 1931 році Джордж Стіглер закінчив університет рідного штату, одержавши ступінь бакалавра економіки. Наступного року Північно-Західний університет у Сіетлі присудив йому ступінь магістра, після чого Стіглер поступив до докторантури з економіки у Чиказькому університеті. Як пізніше розповідав сам Дж. Стіглер, «це була середина Великої депресії, тому було краще навчатися, ніж шукати роботу» [4]. У Чикаго Дж. Стіглер співпрацював з такими видатними економістами – лідерами «чиказької» економічної школи того часу, як Ф. Найт, який став науковим керівником його дисертації, Г. Саймон (майбутній Нобелівським лауреат), Дж. Вінер,

навчався разом з нікому на той час не відомим М. Фрідманом, який став нобеліантом у 1976 році, та А. Воллісом, згодом відомим дослідником-економістом, які здійснили вирішальний вплив на його економічний світогляд. Докторську дисертацію з історії неокласичних теорій виробництва і розподілу («*Production and Distribution Theories*») він захистив у 1938 році.

Дж. Стіглер, як професор економіки, викладав в університетах Айови (1936–1938) і Міннесоти (1938–1946), Університеті Брауна, Колумбійському університеті (Нью-Йорк, 1947–1957), а з 1958 року і до кінця життя – у Чиказькому університеті.

Тривалий час працюючи у Чиказькому університеті, він заснував там високопрестижний курс з промислових організацій, був редактором університетського наукового часопису *«Журнал політичної економії»* (*«Journal of Political Economy»*).

У віці 52-х років (1963) Дж. Стіглер одружився на своїй колишній однокурсниці по Чиказькому університету Маргарет Мек. У їхній сім'ї народилося три сини.

Дж. Стіглер був надзвичайно різнобічним вченим. Його цікавило практично все, що стосується економічної теорії: від історії економічних вчень до застосування математичних методів в економіці. Окрім теорії прав власності та трансакційних витрат, він досліджував теорію промислової організації, моделі конкуренції, олігополії і монополії, процеси державного регулювання економіки, зробивши висновок про неефективність останнього у праці *«Теорія економічного регулювання»* (1971). Існування державних органів управління він пояснював, виходячи з припущення про максимізацію багатства політичними засобами, що співзвучно з висновками *теорії суспільного вибору* Дж. Б'юкенена (Нобелівського лауреата 1986 року). Дж. Стіглер став автором одного з найпопулярніших підручників з мікроекономіки під назвою *«Теорія ціни»* (перше видання у 1947 році).

Наукові праці Дж. Стіглера присвячені організації промислової та ринкової структури, історії економіки, економічного регулювання. Вчений заклав основи таких напрямів в економічній науці, як «економіка інформації» та «економіка регулювання», став автором концепції «виживання» («принципу виживання») та «теорії захоплення», за якою державне регулювання використовується як засіб монополізації для підприємства, яке регулюється.

Протягом 40–50-х років Дж. Стіглер написав багато проблемних праць з питань прикладної мікроекономіки та промислових організацій. Зокрема, у спільній з М. Фрідманом статті *«Дахи і стелі»* (1946) доводилося, що контроль над квартирною платою, запроваджений під час війни, призводить до житлового дефіциту, низької якості будівництва і недостатнім наглядом за житловим фондом [4]. У той час їхні висновки були піддані гострій критиці як з боку лібералів, так і консерваторів, однак потім вони одержали загальне визнання.

У 1949 році Дж. Стіглер піддав критиці загальновизнану теорію «монополістичної конкуренції» – концепції, пов'язаної з іменем Едварда Чемберліна та із так званою Гарвардською школою промислової організації. При цьому Стіглер стверджував, що теорія Чемберліна, хоча й досить реалістично описувала промислові структури, була мало придатною для прогнозування, нічого нового не вносячи у порівнянні з альтернативними моделями досконалої конкуренції і чистої монополії.

У праці *«Теорія олігополії»* (1964) Дж. Стіглер вказує на негативні властивості олігополії. Передусім йдеться про прагнення фірм-олігополістів до змови про ціни та обсяг виробництва, що утворює в окремих галузях картель. Водночас вчений показав як нав'язування таємних угод обмежує успіх картелів. Крім того, він акцентував увагу на таких недоліках олігополії, як постійне недовантаження виробничих потужностей, надмірні витрати на рекламу своєї продукції тощо. Однак у цілому Дж. Стіглер визначив олігополію як позитивне явище сучасного економічного життя, особливу увагу приділивши укладанню таємних угод та їх наслідків. Учений дійшов таких висновків: 1) таємні угоди фірм більш ефективні на

ринках, де споживачі володіють інформацією про ціни та їх зміни; 2) можливості таємних угод обмежені у галузях, де змінюються покупці (зокрема, у будівництві); 3) ефективність таємних угод перебуває у зворотній залежності від величини, яка характеризує розрив у розмірах фірм-виробників, що входять до складу олігополії [1, 115–116]. Висновки Дж. Стіглера мають вагоме значення для ефективної діяльності корпорацій, прогнозування стосовно раціонального вкладення інвестицій тощо.

У нарисі «Економія на масштабах виробництва» (1958) він увів до економічної науки так званий «принцип виживання», що став нині невід'ємним елементом теорії промислової організації. Стіглер при цьому визначав «мінімальний масштаб ефективності», який забезпечує виживання, як найменший розмір підприємства (вимірюється в одиницях випущеної продукції або кількості зайнятих), що здатне залишитися у сфері виробництва після змін, котрі відбуваються у технології і ринковій ситуації. Зокрема, запровадження нової виробничої технології може дозволити великим підприємствам приносити дохід, адже у цьому випадку зросте мінімальний масштаб ефективності [4].

Стаття Дж. Стіглера «Економіка інформації» (побачила світ у 1961 році в *Journal of Political Economy*) містила зовнішньо оманливо просте питання: як довго і як настійливо споживач повинен займатися пошуками товару з найнижчою ціною? Відповідь автор дав таку: доти, поки витрати тривалості чи інтенсивності такого пошуку не перевищать очікуваної економії від купівлі за найнижчою ціною. Здається, що відповідь очевидна, однак вона дозволила Стіглеру створити модель дослідження інформаційних проблем в економіці і виявила новий підхід до теорії ринкової поведінки споживача. За Стіглером, невизначеність варто розглядати не як щось дане, а як ступінь неінформованості, яка може бути зниженою у результаті певних витрат з пошуку інформації. Такий висновок став можливим внаслідок розвитку американським дослідником проблем прав власності та трансакційних витрат [2, 481]. Цей підхід виявив величезний вплив на економічний аналіз – як теоретичний, так і емпіричний – і почав використовуватися у різноманітних галузях – від вивчення споживацької поведінки до цін на рекламу та створення запасів.

Теорію промислової організації Дж. Стіглер продовжував розробляти і у 60–70-х роках. Зокрема, у праці «Поведінка промислових цін» (спільно з Дж. Кіндалом, 1968) доводиться, що уявна стабільність цін на неконкурентних ринках є фікцією, адже преїскурантні ціни насправді виявляються значно стабільнішими від реальних цін, за якими укладаються угоди.

Важливим елементом теорії промислової організації Дж. Стіглера стала концепція вертикальної інтеграції. Вчений, досліджуючи еволюцію текстильної промисловості США, довів, що вертикальна інтеграція може бути прогресивною, коли охоплює наступні стадії процесу виробництва, чи регресивною, коли поширюється на попередні стадії. Крім того, активна інтеграція необхідна на ранніх та пізніх стадіях розвитку галузі і небажана на проміжних стадіях її еволюції. Аналізуючи процеси вертикальної інтеграції у промисловості, Дж. Стіглер виявив, що вона сприяє досягненню наступних цілей: 1) економії від масштабу виробництва; 2) подолання значних викривлень у розподілі ресурсів на монополістичних ринках; 3) уникнення невизначеності у пропозиції комплектуючих товарів, що необхідно для отримання

ринкової інформації фірмами, які діють на останніх стадіях виробничого процесу; 4) перерозподілу ризиків з одного сектора економіки до іншого; 5) ухилення від сплати податків за проміжний продукт та одержання переваг у податкових ставках на кінцевий продукт [1, 113].

Поступово наукові інтереси Дж. Стіглера знову перейшли із галузі чистої теорії до сфери економічного регулювання. Незадоволений пануючими уявленнями, за якими відомства, що здійснюють регулювання, діють в інтересах суспільства, він висунув «теорію захоплення» у регулюванні.

За цією теорією, регулювання, всупереч тому, що входить у наміри адміністрації американських штатів, захищають швидше не інтереси споживача, а самих виробників (промислові фірми) від нових конкурентів. Наприклад, спроби міжвідомчої торговельної комісії обмежити рух великотоннажних грузовиків між штатами принесли користь не населенню, а залізничним компаніям.

Отже, у теорії регулювання Дж. Стіглера стверджується, що регульована галузь може мати значну вигоду від регулювання у випадку «захоплення» регулюючого органу [3, 109].

Теорія регулювання Дж. Стіглера, яка стала новаторською, поєднавши різні наукові дисципліни, зокрема право та економіку, показала, що аналіз політико-економічної організації держави пояснює, як і чому запроваджується регулювання промисловості. Водночас, хоча багато поглядів Стіглера на проблему відмови від державного регулювання були втілені у життя адміністраціями президентів США Джеймса Картера і Рональда Рейгана, сам він відстоював свій статус незалежного вченого, заявляючи: «Я не належу до школи рейганоміки, як і не пристаю до її противників, однак вважаю, що було б просто чудово послабити надмірний урядовий тиск на виробництво» [4].

Значну увагу американський економіст приділяв історії економічної думки. Він став визнаним світовим авторитетом у цій науковій галузі, інтерпретуючи ідеї, теорії, праці та особисті допі економістів-теоретиків минулого. Зокрема, цим проблемам була присвячена праця вченого «*Нариси з історії економіки*» (1965), яка стала помітним явищем наукового життя.

Дж. Стіглер був пристрасним популяризатором наукових ідей і користувався заслуженою славою за свою здатність переносити ці ідеї у громадську думку. Наприклад, так званий «перший закон симпатії Стіглера» вимірює кількісну міру (вигадану) симпатії людини стосовно її власних проблем (27 умовних одиниць на хвилину) порівняно зі спадною симпатією до людей, які далекі від неї географічно чи соціально (у цьому випадку кількісна міра симпатії стає кількісно невимірною) [4]. Він був, як сам себе називав, економістом-проповідником, місіонером економічної науки.

На відміну від інших Нобелівських лауреатів з економіки – таких, як Кеннет Ерроу, Жерар Дебре чи Пол Самуельсон – Дж. Стіглер уникав використання математики у своїх працях, надаючи перевагу логічним моделям і літературному стилю та одержавши загальне визнання за ясність, елегантність викладу та ерудицію. Для Джорджа Стіглера проста і зрозуміла економічна теорія необхідна як основа для перевірки гіпотез емпіричними дослідженнями. Мало хто із економістів з такою результативністю продемонстрував корисність мікроекономічної теорії з

даною метою, як це зробив він сам, зокрема у праці «Капітал і ступінь віддачі в обробній промисловості» (1963).

Премію пам'яті А. Нобеля з економіки 1982 року Дж. Стіглер одержав «за новаторське вивчення промислових структур, функціонування ринків, причин і наслідків соціального регулювання економічних процесів». У своїй Нобелівській лекції він застосував свою «теорію пошуку» 1961 року до того, що назвав «ринком нових ідей» в економічній науці. «Більшість економістів, – говорив він, – виступають не як виробники нових ідей, а лише як їх споживачі. Їх завдання подібне до завдання купівлі автомобіля: знайти надійну модель. Дійсно ж вони, як правило, закінчують купівлю уже уживаних, а отже, давно апробованих ідей» [5].

Хоча Дж. Стіглер пішов у відставку з посади професора ще у 1981 році, він до кінця життя продовжував працювати у Чиказькому університеті. Він обирався президентом Американської економічної асоціації (1964) та Товариства історії економіки (1977), був членом американської Національної академії наук та Американського філософського товариства. Його обрали почесним професором не тільки Чиказького університету, а й університетів Карнегі-Меллона, Рочестерського, Браунського, а також Хельсинської економічної школи.

Помер Джордж Стіглер 12 грудня 1991 року у Чикаго.

Його творчий спадок містить сотні наукових праць, серед яких варто виділити такі: «Теорія ціни» («*The Theory of price*», 1946), «Поділ праці обмежується розмірами ринку» («*The Division of labor is limited by the extent of the market*», 1951), «Економіка масштабу» («*The Economics of Scale*», 1958), «Теорія олігополії» («*A Theory of oligopoly*», 1964), «Інтелектуал і ринок» («*The Intellectual and the market place*», 1964), «Нариси з історії економіки» («*Essays in the history of economic thought*», 1965), «Поведінка промислових цін» («*The Behavior of industrial prices*», спільно з Дж. Кіндалом, 1968), «Громадянин і держава» («*The Citizen and the state*», 1975), «Радощі і прикрощі сучасного капіталізму» («*The Pleasures and pains of modern capitalism*», 1982), «Економіст як проповідник та інші нариси» («*The Economist and Preacher, and other essays*», 1982), «Теорія промислової організації» («*The Organization of Industry*», 1983) та інші.

Література

1. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія: економічна нобелелогія. – К.: Академія, 2005. – С. 111–117.
2. Ковальчук В. М., Сарай М. І. Перспектива світової економічної думки. – Тернопіль: Астон, 2006. – С. 480–483.
3. Stigler G. G. *The Organization of Industry*. Chicago: U. of Chicago Press, 1983.
4. www.peoples.ru/science/economy/george_stigler.
5. www.nobel.se/economics/laureates/index.html.

Редакція отримала матеріал 10 жовтня 2007 р.